

A tanítóképzés tartalmi megújulását segítő szakszolgálatok fejlődése, különös tekintettel a Dél-Dunántúlra

KIRÁLY GABRIELLA

Előzmények

A nevelő-oktató munkát segítő szolgáltatások iránti igény minden bizonnyal egyidős az iskoláztatás, illetve az intézményes nevelés általánossá válásával. Európában ez a folyamat az angol és francia forradalmakat követő időszakra tehető, amikor elkészültek az első átfogó iskolatörvény-tervezetek. Ez idő tájt a cél a tanuláshoz való jog mindenkire való kiterjesztése, tehát az általános, ingyenes, kötelező alapfokú iskoláztatás megvalósítása volt. A haladó irányú reformgondolat teljes körű kivitelezése azonban a 18. és a 19. században még nem valósult meg, mert a jelzett iskolatörvények szinte kivétel nélkül deklarálták, hogy kik azok, akikre nem vonatkozik a törvény hatálya, tehát tartalmaztak az arra való utalást, hogy kik a felmentettek, hovatovább, a kizártak.

Magyarországon az Eötvös József nevéhez fűződő, tankötelezettségről szóló első népoktatási törvény (1868. évi XXXVIII. törvény) általánosan a 6-15 éves korosztályra terjesztette ki az iskoláztatási kötelezettséget. Mindemellett a jogszabály 2-3. §-a egyértelműen kinyilatkoztatta, hogy a testileg és szellemileg elmaradottak felmentést kapnak, míg az elmebetegségben szenvedők, vagy „taníthatatlan tompaelméjűek” egyenesen „kizáratnak” a nyilvános intézményekből (Gordosné, 2004).

Európában a hagyományos, többnyire poroszos jellegű, felmenő osztályrendszerrel működő iskolákat mindazonáltal – a felmentések és kizárások ellenére – a kezdetektől fogva igen heterogén tanulói összetétel jellemezte. A gyermekek intellektuális és extraintellektuális képességeik, szociokulturális hátterük, mentálhigiénés állapotuk, továbbá neveltségi szintjük tekintetében is meglehetősen különböző adottságokkal és kvalitásokkal rendelkeztek. A különböző országokban a helyi közoktatás-politikai sajátosságoknak megfelelően más-más módon keresték a problémák megoldási lehetőségeit, s ez tulajdonképpen napjainkra sem mutat egységesen elfogadott struktúrát. A szervezett korrepetálások, helyenként az egész tanéven át működő pótosztályok bevezetése ellenére, mindig is akadtak tanulók, akik nem voltak képesek felzárkózni a kortársaikhoz. Ha a nehézségeik ellenére nem kerülhettek a felmentettek listájára, akkor továbbra is az elemi iskola pedagógusainak kellett megküzdeni a fejlesztésük, a felzárkóztatásuk nehézségeivel (Gordosné, 2004).

Miután a pedagógusképző intézetek hagyományosan az átlagos gyermekekkel való foglalkozásra készítettek fel a növendékeiket, ezért a gyakorló pedagógusok többnyire számukra ismeretlen területtel találták szemben magukat. A megoldási stratégiák keresése közepette fokozatosan bontakozott ki az igény a nevelő-oktató munkát segítő szolgáltatások, az ún. *pedagógiai szakszolgálatok* kialakítása

íránt, bár a fogalom a magyar közoktatásban csak a legutóbbi időkben vált általánosan elfogadottá.

A kezdetek

Az intézményes keretek kialakulásának kezdetén Magyarországon elsőként talán Roboz József írt 1898-ban azokról a gyenge tehetségű gyermekekről, „*akik normális értelmű iskolatársaikkal együtt haladni nem tudnak, és a kiket a számpadban néhány éven át való ülés után mint oktatásra alkalmatlanokat eltávolítanak vagy pedig, a kik a tankötelezettség egész ideje alatt az iskolában megtűrvén, semmire sem mennek*” (idézi Volentics, 1987, 11. o.).

Az első gyermeklélektani laboratórium Ranschburg Pál vezetésével 1899-ben Psychophysikai Laboratórium elnevezéssel alakult Budapesten. Az intézmény 1906-tól a Magyar Királyi Gyógypedagógiai Psychológiai Laboratórium nevet viselte. A laboratórium a normális, illetve az ettől eltérő értelmi és erkölcsi fejlődésű gyermekek vizsgálatával foglalkozott, valamint tanulmányozta az írás-, olvasás- és számolási képességek zavarait. A pályaválasztás és a tehetségek kiválasztásának kérdéskörén túl, munkatársai különböző pszichológiai vizsgáló eljárások kidolgozásáról is gondoskodtak (*Horányi-Hoffmann-Kósáné*, 1991).

A laboratórium munkatársai között több olyan tekintélyes, nagynevű szakembert is találunk, akiknek a munkássága a későbbiekben jelentős mértékben befolyásolta a magyar gyermeklélektan fejlődési irányát.

1906-ban Nagy László vezetésével megalakult a Magyar Gyermektanulmányi Társaság, amelynek a célja a gyermektanulmányozás tudományos művelése volt. A társulat a pedagógusok, a szülők, s nem utolsósorban az egész magyar társadalom érdeklődésének felkeltését tűzte zászlajára a gyermekek fejlődési sajátosságainak megismerése, valamint eredményes nevelésük, oktatásuk megvalósítása érdekében (*Báthory – Falus*, 1997).

Vértés O. József pályakezdő pszichológusként Ranschburg Pál asszisztenseként dolgozott, majd ő lett az Ideges Gyermekek Alsó- és Középfokú Állami Intézetének vezetője. Az intézet 1909 és 1920 között biztosította az elemi iskolában nehezen képezhető neurotikus és pszichopata gyermekek segítő-fejlesztő nevelését (*Volentics*, 1996).

A 20. század elején Ganyó Vilmos az ideges gyermekek nevelésének kérdéskörét, s intézményes oktatásuk megvalósításának lehetőségeit kutatta. Az 1906-ban közreadott tanulmányában a népiskola és a gyógypedagógia kapcsolatát elemezve megállapította, hogy „*a normálpedagógia és a gyógyító pedagógia között nem áll fenn a kívánatos természetes kapcsolat*”, melynek „*az egyik oka, hogy a pedagógusok nem ismerik eléggé a gyermekkori idegességet*” (idézi Volentics, 1987, 12. o.).

Éltes Mátyás 1929-ben, már „*az erkölcsükben veszélyeztetett*” gyermekek iskoláinak megszervezését sürgette. Az „*ideges (psychopatha), beszédhibás, nagyot-*

halló, rövidlátó, ... morális tekintetben hibás ... nehezen nevelhető” gyermekek részére a családban tartás mellett gyógyítva-nevelő iskolák, illetve osztályok létrehozását kezdeményezte (idézi *Volentics*, 1987, 12. o.).

1926-ban, Ranschburg Pál vezetői tisztségéről való lemondását követően, a fentiekben jelzett Magyar Királyi Gyógypedagógiai Psychológiai Laboratórium kettévált. Egyik ágából dr. Szondi Lipót vezetésével megalakult a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola Kórtani és Gyógypedagógiai Laboratóriuma, míg a másik ágából dr. Schnell János vezetésével az Állami Gyógypedagógiai Nevelési és Pályaválasztási Tanácsadó állomás (1934-től Magyar Királyi Gyermeklélektani Intézet) szerveződött. A tanácsadóban orvosi, gyermekorvosi, pszichológiai, pályaaalkalmassági, pszichoterápiás és beszédterápiás osztály működött, továbbá gyermekjátsszó és anya-tanácsadó részleg tartozott hozzá. Schnell János szerint hazánkban ez volt az első oktatási támogatással létesült, intézményes keretek között szervezett gyermekpszichiátriai szakrendelés. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium támogatásával a későbbiekben pszichológus, gyógypedagógus, pedagógus és szakorvos státuszok létesítésével bővült az intézet, s 1936-ban már 25 szakember dolgozott az ambulancián. Vizsgálatokat az iskolák és a szülők kezdeményezésére végeztek, jellemzően tanulási nehézségek (iskolaérettség, iskolaváltoztatás), pályaválasztás, fejlődési zavarok (retardált, hirtelen hanyatló, serdülőkori zavarokban szenvedő gyerekek), beszéd- és mozgászavarok, magatartási rendellenességek (nehezen nevelhetőség, nyugtalanság, félnkség, agresszivitás, idegesség, dac), erkölcsi hibák (hazudozás, lopás, csavargás, iskolakerülés) problémakörben. A vizsgálatok mellett az intézet munkatársai tanácsadást folytattak, s szükség esetén terápiás tevékenységet (orvosi, pszichológiai, pedagógiai) végeztek. Az intézmény szervezeti felépítés szempontjából diagnosztikai és terápiás osztályra tagozódott. A diagnosztikai osztályon belül felvételi, orvosi, pszichológiai és megfigyelő részleg működött, míg a terápiás osztály tanácsadási, orvosi, lelki, tanulási terápiás, valamint beszéd- és mozgásterápiás részleggel funkcionált. A korabeli beszámolók alapján az intézményt tömegesen keresték fel tanácstalan szülők a gyermekeikkel, tanárok, tanítók és iskolaorvosok a növendékeikkel útbaigazításért a gyógyulás, illetve a sikeres gyógyítás reményében (*Horányi-Hoffmann-Kósáné*, 1991).

Schnell János 1933-ban közreadott írásában az intézmény legfőbb hatását a megelőzésben látta, „*vagyis éppen abban, hogy a lelki rendellenességeket minél korábbi stádiumban karolja fel, amikor a baj még könnyen gyógyítható*” (idézi *Volentics*, 1987, 12-13. o.).

A harmincas évektől jellemzően a különböző klinikákon alakultak nevelési tanácsadók. Nevelési tanácsadó működött még a Gyermekvédő Liga keretében (1928), a Charité Poliklinikán (1931), az Aponyi Poliklinikán (1930) és a budapesti Orvostudományi Egyetem Gyermekklinikáján (1938). 1940-44 között György Júlia vezetett tanácsadót az Országos Patronázs Egyesület szervezésében. Nagy László 1925-től haláláig, 1931-ig vezette a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium keretében működő

Lélektani Laboratóriumot, mely 1941-ben *Székesfővárosi Pályaválasztási Tanácsadó és Képességvizsgáló Intézet*té alakult. Az intézet 1945-ben a *Fővárosi Lélektani Intézet* elnevezést kapta, mely 1947-ig Mérei Ferenc, 1948-tól pedig Radnai Béla vezetése alatt működött (*Horányi-Hoffmann-Kósáné*, 1991).

Nevelési tanácsadás a szocializmusban

A második világháborút követően élénk szellemi élet bontakozott ki a pszichológia, a mentálhigiéné és a pedagógia területén. Nevelés-lélektani és mentálhigiénés tanfolyamok szervezésével több száz pedagógus szakember kiképzése valósult meg annak érdekében, hogy az országos szinten alakuló gyermeklélektani állomások szakképzett munkaerővel indulhassanak. Később közülük kerültek ki ezen intézmények első vezetői. 1945-1948 között kezdtek megalakulni a vidéki gyermeklélektani állomások Eger, Győr, Szombathely, Pécs, Kaposvár, Szeged, Miskolc, Debrecen, Sátoraljaújhely, Hatvan, Kalocsa városokban (*Volentics*, 1987).

1947-ben Schnell János a vidéki állomások vezetőivel országos értekezletet tartott, amely során országos munkaprogram kidolgozásáról döntöttek. Ez idő tájt a gyermeklélektanhoz tartozó részterületek közül – az aktuális társadalompolitikai elvárások mentén – a tehetségkutatás, a neveléslélektan és a pályaválasztási tanácsadás kaptak prioritást, így elsősorban e területek kutatására és fejlesztésére helyeződött hangsúly.

A gyermeklélektani állomások 1947-48. évi munkaterve értelmében az egyes állomások a következő osztályokkal működtek:

- kutató (tudományos) osztály
- diagnosztikai és nevelési tanácsadó osztály
- iskolai és pályaválasztási osztály
- tudomány-népszerűsítési osztály
- orvos-pszichológiai és terápiás osztály
- szervező és továbbképző osztály
- gyermekfoglalkoztató osztály
- technikai (tanszer) osztály (*Horányi*, 1985).

A Fővárosi Gyermek- és Nevelés-lélektani Intézet vezetője 1945-1948 között Noszlopi László lett, akit később – vallásossága és szellemi önállósága miatt – kirekesztettek a hazai szellemi életből. Noszlopi mindennapi gyakorlati munkája során tanácsadói tevékenységet folytatott szülők, pedagógusok és fiatalok számára, végezte a nevelési és a pályaválasztási tanácsadáson résztvevő gyermekek pszichológiai vizsgálatát, továbbá kutató-, továbbképző és oktatómunkával is foglalatalkozott (*Báthory – Falus*, 1997).

A '40-es évek vége felé, miután ténnyé vált a kommunista párt hatalomátvétele, a pedagógia és a pszichológia tudományos helyzetét mindinkább a Szovjetunió tudománypolitikája kezdte meghatározni. A pszichológiát, mint tudományt, burzsoá

elhajlásnak minősítették, a neveléslektan területén pedig harcot indítottak a pedológia (gyermektanulmányozás) ellen. A Magyar Pszichológiai Társaságot 1948-ban feloszlatták, s megszűnt tudományos folyóirata, a Magyar Pszichológiai Szemle is, amelynek a kiadása egészen az 1960-as évek elejéig szünetelt.

Az MDP Központi Vezetősége által 1950-ben a közoktatás kérdéseivel kapcsolatban közzétett párthatározat az oktatásügyben jelentkező problémákért egyértelműen a pedológiát tette felelőssé. A Magyar Pedagógiai Társaságot szintúgy felszámolták, s tudományos lapját, a Magyar Paedagógiát beszüntették. A pszichológiai intézményeket bezárták, az egyetemi pszichológusképzést felszámolták. A pszichológiát a szocialista eszmerendszerű pedagógia segédtudományaként kívánták meghatározni (URL₁).

1949-50-ben a pszichológia hazai fejlődése a gyermeklektan tekintetében is megtorpant. A Gyermeklektani Állomásokat bezárták, munkatársaikat elbocsajtották, s a tesztműszerek áltudományos voltát vizsgálatokkal bizonyították. Az addig alkalmazott vizsgáló eljárások létjogosultságát elvetették, a pszichodiagnosztikai munkát felszámolták, s új, szovjet módszerek alkalmazását sürgették. Ekkortájt a szocialista jellemnevelés, az ateista világnézeti nevelés, a szocialista erkölcs formálása, s a fegyelmezett magatartás lélektani alapjainak megteremtése vált a szakemberek elsőrendű feladatává (Horányi-Hoffmann-Kósáné, 1991).

A pszichológia újjászerveződése – a Szovjetunióban a Sztálin halálát követő változások következtében – hazánkban az ötvenes évek végére, a hatvanas évek elejére tehető. Az ötvenes évek végén az egészségügy és az oktatásügy részéről egyaránt megfogalmazódott az igény a személyiségfejlődésükben megzavart gyermekek pszichológiai-pedagógiai ellátásának megszervezése iránt. 1957-ben a Fővárosi Tanács egészségügyi és művelődésügyi osztálya is kezdeményezéseket tett a hatékony feladatellátás megvalósítása érdekében. Az egészségügyi osztály Schnell Jánost bízta meg a gyermek-ideggondozó hálózat megszervezésével, a művelődésügy pedig megkezdte az országos *ifjúságvédelmi felügyelői hálózat* kiépítését. Az ifjúsági felügyelők 1959-ben kiadott működési szabályzata önálló pontban hangsúlyozta a nevelési tanácsadásra, a megfelelő szakrendelésre való irányítás feladatát. A kerületi nevelési tanácsadók megalakítása tulajdonképpen az ifjúsági felügyelők kezdeményezésére történt, noha kezdetben ezek még csak társadalmi munkásokkal működtek. Eleinte a Nőtanács és a Hazafias Népfront által biztosított helyiségekben biztosítottak tanácsadást pedagógusok, pszichológusok és ifjúsági felügyelők heti 2-4 óra időtartamban (Horányi-Hoffmann-Kósáné, 1991).

Az egészségügy részéről az országos gyermek-ideggondozó hálózat kiépítése az ötvenes évek végére megvalósult, azonban az oktatásügy oldaláról a nevelési tanácsadói hálózat megszervezése még váratott magára, s – az erőteljes társadalmi igény ellenére –, továbbra is társadalmi munkásokkal működött a feladatellátás.

Schnell János és munkatársai 1963-ban kaptak megbízást egy egységes modell tervezete kidolgozására. Az általuk elképzelt szolgáltatói hálózat három intéz-

ménytípus kiépítésével biztosította volna a szakszerű mentálhigiénés ellátás széles körű megvalósítását. A gyermek-ideggondozók országosan kialakított rendszere mellett a nevelési tanácsadók és a szakszűrő állomások országos hálózata kialakításával tervezték a feladatellátás megszervezését. Az ún. szakszűrő állomások feladata a diagnosztikai munka lett volna, amely azt a szakszerű döntést hivatott volna meghozni, hogy egy adott gyermek ellátása a nevelési tanácsadó, vagy a gyermek-ideggondozó kompetenciakörébe tartozik-e. A Schnell-féle intézményi modellnek mindazonáltal csak két eleme valósult meg, nevezetesen gyermek-ideggondozó és a nevelési tanácsadó hálózat, míg a szakszűrő állomások megalakítása feledésbe merült (*Volentics*, 1987).

A hatvanas évek elején már a főváros tizenegy kerületében működött nevelési tanácsadó. A Fővárosi Tanács oktatási főosztálya 1963-ban P. Liebermann Lucyt, az I. sz. Gyermekklinika Nevelési Tanácsadójának vezetőjét bízta meg az országban működő nevelési tanácsadók helyzete, szakmai színvonala és működési feltételrendszere átvilágításával. Liebermann (1964) a Magyar Pszichológiai Szemle hasábjain az alábbiaknak megfelelően summázta az intézményrendszer működését: „Az ország különböző vidékein és a főváros különböző kerületeiben sorra létesülnek nevelési tanácsadó rendelések, amelyekben nagyrészt jóindulatú, de dilettáns társadalmi munkával igyekeznek a rájuk háruló feladatokat elvégezni.” (idézett mű 583. o.).

Az idézett tanulmány és a fokozódó társadalmi igény sürgette nyomás hatására a központi irányítás hamarosan komolyabban kezdett foglalkozni a nevelési tanácsadói hálózat kiépítése gondolatával. Az ifjúsági felügyelők munkáját szabályozó dokumentum 1967-ben már külön fejezetben szabályozta a nevelési tanácsadók feladatait, s még ugyanebben az évben a Fővárosi Tanács oktatási főosztálya megállapította, hogy a nevelési tanácsadók munkája nélkülözhetetlen a preventív célú gyermek- és ifjúságvédelmi feladatok szakszerű végzéséhez. 1968-ban a Fővárosi Tanács VB elnökhelyettese utasításban engedélyezte minden kerületben nevelési tanácsadó létesítését, így 1968-at tekintjük a nevelési tanácsadók megalakulása évének (*Szakács*, 2008).

Az oktatási főosztály által 1967-ben kiadott Útmutató volt az első dokumentum, amely Popper Péter szakmai irányításával fektette le a nevelési tanácsadás kardinális feladatait. A tájékoztató kiadvány a pszichoterápiás és a pedagógiai foglalkoztatási formák mellett írásba foglalta a team-munka szükségességét, valamint a diagnosztikus tevékenység lényegét. Támponot adott a partnerintézményekkel való kapcsolattartás formái kidolgozásához, a nevelés-lélektani ismeretterjesztő foglalkozások és a pedagógusok számára folytatott eszmegbeszélő csoportok szervezéséhez. A pályaválasztási tanácsadás feladatai részletezése mellett útbaigazítást adott a gyámhatósággal és a gyermek-ideggondozóval kialakítandó együttműködéshez, továbbá részletezte az anamnézis-felvétel, valamint a pszichológiai vélemény készítése szempontrendszerét. A Fővárosi Tanács VB elnökhelyettese 1968-ban rendelkezést adott ki a kerületi nevelési tanácsadók iskolaérettségi vizs-

gálatokba történő bevonásáról, ily módon a tanácsadók, gyakorlatilag a megalakulásuktól kezdődően, részt vállaltak a beiskolázási vizsgálatok végzésében (*Horányi-Hoffmann-Kósáné*, 1991).

1968-ban a Faludi utcában György Júlia vezetésével megalakult a Fővárosi Gyermekpszichológiai Rendelőintézet, amely alapfeladata, a gyermekkori személyiségzavarok kezelése mellett, kardinális szerepet vállalt a nevelési tanácsadók szakemberei továbbképzésében. Népszerű szemináriumok keretében foglalkoztak a gyermekek pszichés fejlődését tanulmányozó legkorszerűbb elméletek bemutatásával, s a terápiás segítségnyújtás lehetséges változataival (*Gerő*, 1993).

A Fővárosi Tanács művelődésügyi főosztálya 1972-ben újabb Útmutatót adott ki, amelyben szabályozta a nevelési tanácsadók feladatait, az általuk végezhető tevékenység jellegét, továbbá meghatározta az intézmények szervezeti felépítését. Egyebek mellett rögzítette az oktatási és az egészségügyi társintézményekkel való kapcsolattartás alapelveit, valamint az intézményvezetői megbízás képesítési feltételeit. A pszichológiai gondozás mellett a pedagógiai gondozást, a családgondozást, az iskolaérettségi vizsgálatok elvégzését, a korrekciós osztályokban folyó pedagógiai munka segítségét és a pszichológiai ismeretterjesztést is a nevelési tanácsadók feladatköréhez rendelte (*Horányi-Hoffmann-Kósáné*, 1991).

A művelődésügyi miniszter 1972-ben utasításba foglalta a nevelési tanácsadók működési irányelveit, s egyúttal a megyei és a megyei jogú városi tanácsok számára is ajánlott lehetőségként fogalmazta meg nevelési tanácsadók létrehozását. Az intézményalapítás céljaként a családban nevelkedő 3-18 éves korú gyermekek egészséges személyiségfejlődése segítését, a veszélyeztetettségük megelőzését, a nevelésükkel kapcsolatos problémák megoldását határozta meg. A tanácsadók feladataként a gyermekek komplex módszerekkel történő személyiségvizsgálatát, a szülők és az oktatási intézmények részére nyújtott nevelési tanácsadást, a gyermekekkel való közvetlen foglalkozást, továbbá nevelési propagandatevékenység szervezését, a gyámhatóságok részére történő szaktanácsadást jelölte ki. A tanácsadóit gyermekvédelmi intézményként deklarálta, és a munkatársi létszáma meghatározásához, a szervezeti és működési szabályzat megalkotásához konkrét irányelveket fogalmazott meg [148/1972. (M.K.19.) MM számú utasítás].

A nevelési tanácsadók országos szerveződése, a hálózat megerősödése és a tartalmi munka fejlődése 1972-től töretlenül zajlott. A gyermekvédelmi rendszer 1972-ben végrehajtott átszervezése következtében az addig ifjúságvédelmi felügyelői munkakörben dolgozó szakemberek a gyámhatósági rendszerből a nevelési tanácsadói hálózatba kerültek. Családgondozói feladatokkal bízták meg őket, és ennek eredményeként kialakult a nevelési tanácsadók családgondozói hálózata, mely egészen a nyolcvanas évek közepéig, a kilencvenes évek elejéig, azaz a családsegítő központok és családsegítő szolgálatok országos szintű szerveződéséig működött.

A Művelődésügyi Minisztérium főként a vidéki tanácsadók szakmai segítése és érdekképviselete céljából működtette 1978-tól 1984-ig a Nevelési Tanácsadók Or-

szágos Munkaközösségét, amely keretében vidéki látogatásokkal, szakmai anyagok készítésével, továbbképzések szervezésével támogatta a hálózat munkatársait (*Horányi-Hoffmann-Kósáné*, 1991).

Az Országos Pedagógiai Intézet 1982-ben tájékoztató kiadványt jelentetett meg a nevelési tanácsadók működéséről, amelyben részletesen elemezte a tanácsadók működési feltételeit, szervezeti felépítését, a beutalás menetét, a feltáró, gyógyító és gondozó munka lényegét, továbbá az intézmények kapcsolatrendszerét (*Horányi*, 1985).

1983-ban, egy országos átszervezési hullám következtében, a vidéki tanácsadók nagy részét a megyei pedagógiai intézetekhez csatolva, összevonták a pályaválasztási tanácsadókkal. Néhány évvel később a megyéktől a városokba, járásokba delegálták az intézményeket abból a célból, hogy a gyermekek a lakóhelyhez minél közelebb juthassanak hozzá a fejlődésükhöz szükséges szolgáltatásokhoz. Az átszervezés azonban sok esetben átgondolatlanul ment végbe, s a haladó irányú gondolat következetlen, hirtelenkedő, zavaros és strukturálatlan kivitelezése sok esetben visszavetette a szakmai fejlődést.

A Fővárosi Pedagógiai Intézet a Magyar Pszichológiai Társasággal együttműködve az 1986-87. tanévtől heti konzultációs lehetőséget biztosított a nevelési tanácsadóknak dolgozó szakemberek számára. Ugyancsak az 1987-88. tanévben a vidéki intézmények szakemberellátásának fejlesztése céljából a Művelődési Minisztérium kezdeményezésére az ELTE pszichológia szakán önálló levelező tagozatos évfolyam indult, ahová vidéki tanácsadóknak dolgozó, pedagógus képzésű munkatársak kaphattak felvételt. Még ugyanebben a tanévben az ELTE Pszichológiai Intézete a tanácsadóknak dolgozó pszichológusok számára intenzív szakmai továbbképzést szervezett (*Horányi-Hoffmann-Kósáné*, 1991).

A Művelődési Minisztérium 1987-ben újraszabályozta a nevelési tanácsadók működését, s az addig gyermekvédelmi intézményként deklarált tanácsadókat oktatási intézményekké minősítette. Fő feladatukként a nevelési-oktatási intézmények pedagógiai munkája támogatását, a beilleszkedési nehézséggel, illetve személyiségzavarral küzdő gyermekek vizsgálatát és terápiás ellátását, valamint a tehetséggondozásban való részvételt határozta meg (20/1987. (IX.8.) MM rendelet).

A Társadalmi beilleszkedési zavarok c. kutatási főirány Szocializációs zavarok alirányja keretében 1987-ben megkezdődött a nevelési tanácsadók megelőző tíz éves szakmai munkájának feldolgozása, értékelése (*Horányi-Hoffmann-Kósáné*, 1991). A rendszerváltást megelőzően, ez volt az utolsó említésre érdemes intézkedés.

A rendszerváltást követő fejlődés

A pedagógiai szakszolgálat kifejezést az 1993. évi közoktatási törvény (URL₂) vezette be azzal, hogy e kategóriába sorolta mindazon intézményeket, amelyek valamiféle speciális pedagógiai jellegű szolgáltatást nyújtottak. A törvény a közokta-

tás pedagógiai szakszolgálati intézményei között nevesítette a korai fejlesztő központokat, a tanulási képességet vizsgáló szakértői és rehabilitációs bizottságokat, nevelési tanácsadókat, beszédjavító intézeteket, pályaválasztási tanácsadókat és a konduktív pedagógiai intézményeket. A feladatellátást a megyei önkormányzatok számára tette kötelezővé, de intézmény-fenntartási lehetőséget a helyi önkormányzatok és más, nem állami fenntartók számára is biztosított. A '90-es évek első felétől kezdődően, az önkormányzati rendszer kiépítésével, az intézmények működtetését a tehetősebb fenntartók vállalták, a kisebb bevételekkel gazdálkodók azonban lemondtak intézmény-fenntartási jogukról. Ennek következtében az ország településein igen eltérően alakult a szakszolgálati rendszer fejlődése, és eredményeként az egyenlő eséllyel való hozzáférés joga sok helyen alapvetően sérült. A szolgáltatások igénybevételének lehetősége javarészt annak függvényében alakult, hogy hol élt a gyermek, illetve a család. Egyes helyeken magas szintű, professzionális ellátásban részesülhettek a rászorulóknak, míg más helyeken a szükségleteiknek megfelelő legegyszerűbb szolgáltatást sem érhették el.

A kistérségi társulások szerepe

Az ország 2004-es európai uniós csatlakozása új, addig nem tapasztalt jelenséget hozott magával. A közigazgatás átszerveződése következtében felül kellett vizsgálni a működési lehetőségeket. Az uniós elvárások elsősorban a térségi- kistérségi társulásokat preferálták. A kistérségi települések összehangolt fejlesztése előmozdítása, az önkormányzati közszolgáltatások színvonala kiegyenlített emelése érdekében létrejöttek a többcélú kistérségi társulások.

2005-től a kistérségi társulások megalakulása valamelyest enyhítette a szakszolgálatok problémáját azzal, hogy minden társulásnak legalább kettő szakszolgálati feladat ellátását kellett kötelezően vállalnia (URL₃). A társulások így módon történő megalakulásának ösztönzése valamelyest előmozdította a szakszolgálati feladatellátás országos lefedettségét, de mivel az ellátás valamennyi feladat vonatkozásában továbbra is megyei/fővárosi/kerületi önkormányzati kötelezettség maradt, így teljes körű, országos ellátórendszer működtetéséről a továbbiakban sem beszélhetünk. Az anyagi és humán erőforrások koncentrációjával ugyan a korábbinál hatékonyabb és minőségileg magasabb szintű hazai szakszolgálati rendszer formálódott, de a teljes körű hálózat kialakítása még váratott magára (*Törzsök*, 2006).

A szakszolgálati rendszert fenntartói és szervezeti szempontból jellemző heterogenitás, az egységes szakmai irányítás hiánya országosan igen eltérő színvonalú feladatellátást vont maga után. Az ellátásban dolgozók egymástól elszigetelten, független szakmaisággal voltak jelen, a felhalmozott szaktudásuk ebből adódóan nem tudott koncentrálni. A tudásátadás, a jó gyakorlatok megosztása, s ez által az egész terület szakmai fejlődése esetleges, sporadikus képet mutatott.

A társulások által kötelezően két tevékenységre koncentrálnak szakszolgálati fel-

adatellátás elsősorban a területileg rendelkezésre álló szakemberállomány függvényében alakult, illetve a helyi szinten hagyományokkal bíró ellátási formákat érintette, következésképpen országosan lefedett, teljes körű ellátásról nem lehetett szó. A megyei szintű szolgáltatások elérhetősége – a zavaros és változékony fenntartói háttér okán –, szinte kizárólag a tanulási képességet vizsgáló szakértői és rehabilitációs bizottságok tevékenységi körére korlátozódott, mivel egyedül ezek az intézmények szerveződtek meg minden megyében elérhető módon.

A Klebelsberg (Intézményfenntartó) Központ szerepe

A rendezetlen, kaotikus struktúra feloldására – a pedagógiai szakszolgálati tevékenységek körének deklarálásával – a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény (továbbiakban: Nkt.) vállalkozott (URL₄), majd a részletes feladatellátás és működés rendeletileg (URL₅) került szabályozásra (továbbiakban: Rendelet). A feladatellátás bővülésén túl a szervezeti struktúrában is jelentős változás következett be. Az intézmények egységes fenntartói irányítás alá kerültek; 2013-tól a szakszolgálati feladatellátást a Klebelsberg (Intézményfenntartó) Központ fenntartásában működő pedagógiai szakszolgálati intézmények biztosítják. A feladatellátásra már csak megyéenként egy intézmény, a megyei pedagógiai szakszolgálat jogosult, amelynek a feladatköre valamennyi szakszolgálati feladat ellátására kiterjed. A Rendelet a pedagógiai szakszolgálatok működése hatékonyabbá tétele érdekében tehát megyéenként egy – szakmailag és szervezetileg önálló – intézményt nevesít, amelyet a feladatok és a működési körzet szempontjából székhelyintézményre és járási szintű tagintézményekre bont. Az új intézménytípus létrehozását a szolgáltatásokhoz való egyenlő esélyű hozzáférés garanciáinak biztosítása, a lehető legmagasabb szintű minőségi ellátás megvalósítása, továbbá az egységes rendszerben történő hálózati gondolkodás kialakításának követelménye indokolta. Az új struktúra szorosabb szakmai és szakmaközi kapcsolatok kiépítését, egységes szakmai szabályozók érvényesítését, továbbá a vizsgálati és terápiás munka minőségének fejlesztési lehetőségét biztosítja (Bacsa és Tsai, 2015).

2013 szeptemberétől tehát olyan pedagógiai szakszolgálati intézményekben egyesültek az addig különböző fenntartásban és működtetési formában funkcionáló intézmények, amelyek valamennyi szakszolgálati feladatkör egységes ellátását biztosítják. Az új szervezetben a járásonként és tankerületenként kialakított tagintézmények a megyék egész területén azonos minőségben teszik hozzáférhetővé valamennyi szakszolgálati feladat ellátását. Az egységes értelmezés és elvárások alapján szervezett pedagógiai szakszolgálati intézményekben egységesen szabályozott és irányított tevékenységrendszer mellett, előbb-utóbb, a tartalmak is egyre inkább egységessé válnak.

A szakszolgálati ellátást leíró Rendelet tehát olyan széles alapokra épülő rendszert határoz meg, amelyen belül szakterületekre tagolódva egyenként és összes-

ségében is jellemző, hogy a feladatok és a tevékenységek egyre specifikusabbak, míg egyre kevesebb számú intézményhez kapcsolódnak (székhely, tagintézmény). Az egyes intézményekhez rendelt feladatok és tevékenységek szükségessé teszik a szabályozás differenciált rendszerét. Az ellátásban az általánostól a specifikusan egyedi felé haladás gondolata már korábban is megjelent, elsősorban a nemzetközi gyakorlat alapján. Ennek megfelelően az alapprotokoll a hazai és nemzetközi tapasztalatok figyelembevételével, a korábbi protokollok fejlesztése és alkalmazása tapasztalatai alapján készült el. A szakszolgálatok szakmai protokolljai iránti érdeklődés új lendületet kapott a szakszolgálati rendszer strukturális átszervezésével, a szolgáltatások bővülésével, a korábbi pedagógiai szakszolgálati tevékenységek összekapcsolásával. Az ellátórendszer differenciálódása, a rendszerben zajló szervezetfejlesztés, az egyes ellátási tevékenységek változása együttesen tették szükségessé a pedagógiai szakszolgálatok protokolljának átfogó és komplex fejlesztését, amelynek első lépéseként készült el a pedagógiai szakszolgálati alapprotokoll (*Torda-Nagyné, 2015*).

A dél-dunántúli fejlődés

A pedagógiai tevékenységet segítő szolgáltatások fejlődése Magyarországon, azon belül pedig a dél-dunántúli régióban változatos fejlődési utat járt be 2013-ig. Az ellátórendszer a nevelési tanácsadók intézményi bázisán, később pedig a kistérségi társulások gesztor intézményei segítségével szilárdult meg, biztosítva ezzel egy országos szintű szolgáltatói rendszer kiépítésének alapjait. Az intézményhálózat azonban – mint ahogy a fenti példákon keresztül szemléletesen érzékelhető volt –, a különböző szervezeti struktúrával, a heterogén szakembergárdával igen eltérő színvonalú ellátást biztosított. A feladatellátás egységesítése, az egyenlő esélyű szolgáltatásokhoz való hozzáférés biztosítása elengedhetetlen feladattá vált, amelynek megvalósítását 2013-tól a Klebelsberg (Intézményfenntartó) Központ irányítása alá tartozó megyei tankerületi központok vállalták magukra.

Tolna megye

Tolna megyében 1978-ban Szekszárdon alakult meg az első szakszolgálati intézmény Tolna Megyei Nevelési Tanácsadó elnevezéssel. 1986-ban a megye valamennyi járásában (Bonyhád, Dombóvár, Paks, Szekszárd, Tamási) létrehozták a járási nevelési tanácsadókat, amelyek ekkoriban még igen kezdetleges személyi és tárgyi feltételekkel rendelkeztek. A rendszerváltást követően csak Szekszárd és Paks önkormányzata vállalta a helyi nevelési tanácsadó fenntartását, így nagyobb hagyományokkal rendelkező és szélesebb körű feladatellátást biztosító szakszolgálati intézmény e két városban jöhetett létre. Bonyhád, Dombóvár és Tamási intézményei megyei fenntartásban maradtak, s az elkövetkező mintegy 15 évben to-

vábbra is igen szegényes körülmények közepette, fejlődési/fejlesztési lehetőségek hiányában működtek.

A többcélú kistérségi társulások megalakulásával a megye öt kistérsége a területileg rendelkezésre álló szakemberállomány függvényében két-két szakszolgálati feladat ellátásáról gondoskodott. Jellemzően a logopédiai ellátás, a nevelési tanácsadás, illetve a gyógytestnevelés biztosítását vállalták a társulások. Mindazonáltal teljes körűen lefedett, rendszerszintű működésről – Paks kivételével – szakfeladati és területi szinten sem lehetett beszélni.

Valamennyi szakszolgálati feladatot átölelő, s a megye minden egyes települése számára elérhető ellátást 2013 óta a Tolna Megyei Pedagógiai Szakszolgálat biztosít. A székhelyintézmény mellett öt járási tagintézmény (Dombóvár, Bonyhád, Paks, Szekszárd, Tamási) került kialakításra.

Somogy megye

2013 előtt a nevelési tanácsadás és a logopédiai ellátás feladatait mindegyik kistérségi szakszolgálati intézmény (Balatonföldvár, Barcs, Csurgó, Fonyód, Kadarút, Kaposvár, Lengyeltóti, Marcali, Nagyatád, Siófok, Tab) ellátta. A kéttípusú szakfeladati ellátást meghaladó működés, a mindenkori fenntartók finansziális lehetőségeinek függvényében, az egyes települések vonatkozásában igen eltérően alakult. Teljes körű szakszolgálati feladatellátást Kaposvár, Barcs és Marcali, csaknem teljes körűt pedig Tab intézménye nyújtott. A többi városban jellemzően három-négy szakszolgálati feladatot vállaltak az intézmények. Különösen a nevelési tanácsadás, a logopédiai ellátás, a korai fejlesztés, illetve a gyógytestnevelés megszervezése került előtérbe.

2013-tól a Somogy Megyei Pedagógiai Szakszolgálat területileg és szakmailag is teljes körűen lefedett ellátást, amelyet a tagintézményei által biztosít a megyében: Székhelyintézmény, Barcsi, Csurgói, Fonyódi, Kaposvári, Marcali, Nagyatádi, Siófoki, Tabi Tagintézmény.

Baranya megye

A kistérségi társulások időszakában ugyanazok a települések láttak el szakszolgálati feladatokat, mint a 2013-at követő teljes körű szakszolgálati feladatellátás kiépítését követően. A különbség abban mutatkozott, hogy míg a többcélú kistérségi társulások – a szabályozásból eredően – sajátágosan két szakterület ellátását vállalták, addig napjainkban a megyei ellátás által koordinált intézményi működés teljes körű szakszolgálati feladatellátást biztosít nyolc szakfeladattal. A társulások jellemzően a nevelési tanácsadás és a logopédiai ellátás megszervezését vállalták magukra. Ennél kiterjedtebb szolgáltatást Pécs, Mohács és Sásd nyújtott a gyermekek és családjaik számára.

2013-tól a Baranya Megyei Pedagógiai Szakszolgálat 10 tagintézményével biztosítja valamennyi pedagógiai szakszolgálati feladat ellátását: Pécsi, Bólyi, Komló, Mohácsi, Pécsváradi, Sásdi, Sellyei, Siklósi, Szentlőrinci és Szigetvári Tagintézmény.

Összefoglalás

A pedagógiai tevékenységet segítő szolgáltatások fejlődése Magyarországon tehát – mint azt a fentiekben láthattuk –, változatos fejlődési utat járt be a napjainkig. A 20. század végére az ellátórendszer a nevelési tanácsadók intézményi bázisán, a 21. század elején pedig a kistérségi társulások gesztor intézményei segítségével szilárdult meg, biztosítva ezzel az országos szintű szolgáltatói rendszer kiépítése alapjait. 2013-tól a Klebelsberg (Intézményfenntartó) Központ fenntartása alatt működő megyei pedagógiai szakszolgálati intézmények gondoskodnak az egyenlő esélyű hozzáférés garanciái biztosítását nyújtó egységes feladatellátásról.

Az intézményhálózat széleskörű tapasztalatokat szerzett az átlagostól eltérő személyiségfejlődésű gyermekek terápiás célú ellátása, továbbá iskolai, s végső soron a társadalmi beilleszkedésük támogatása érdekében.

A tanulmány végigkísérte az ellátórendszer alakulásának mindazokat a fejlődési fázisait, amelyek a mindenkor aktuális közoktatás- és társadalompolitikai elvárások mentén – a szakemberekkel karöltve, vagy esetenként éppen nélkülük – kereste a problémák megoldási lehetőségét. A tanulmány rámutat arra, hogy a fokozódó társadalmi igény sürgette nyomás hatására a központi irányítás az egyes időszakokban milyen módon igyekezett foglalkozni a feladatellátást biztosító országos hálózat kiépítése gondolatával. Mindazonáltal megállapítható, hogy a tanítóképzés tartalmi megújulását segítő szakszolgálatok fejlődésének egész időszakát végigkísérte az igények és lehetőségek közti ellentmondás kibékíthetetlen kettőssége.

Felhasznált irodalom

Bacsa Judit – Balog Emília – Debreczeni-Beretz László – Gurdonné Kovács Helga – Gyöngyösi Judit – Hegedüs Ildikó – Karasz Hilda – Vámos Barbara (2015): *Jó gyakorlatok a pedagógiai szakszolgálati ellátásban*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., Budapest.

Báthory Zoltán – Falus Iván (1997): *Pedagógiai lexikon I-III*. Keraban Kiadó, Budapest.

Gerő Zsuzsa (szerk., 1993): *A gyermekpszichoterápia elmélete és gyakorlata I-III. Előszó*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Gordosné Szabó Anna (2004): *Bevezető általános gyógypedagógiai ismeretek*. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest.

Horányi Annabella (1985): *A budapesti nevelési tanácsadók történetének első szakasza*. In: Horányi Annabella – Kósáné dr. Ormai Vera (szerk.): *Nevelési tanácsadás elmélete és gyakorlata*. Szöveggyűjtemény I-II. Tankönyvkiadó, Budapest, 23-36. o.

Horányi Annabella – Hoffmann Gertrúd – Kósáné Ormai Vera (1991): *Nevelési tanácsadás és iskolapszichológia*. „Társadalmi beilleszkedési zavarok” c. kutatás Programirodája, Budapest.

- Horányi Györgyné (1983): *A fővárosi nevelési tanácsadók történetéből*. Gyermek- és Ifjúságvédelem, 1. sz. 67-71. o.
- Horányi Györgyné (1985): *Tájékoztató a nevelési tanácsadók működéséről*. In: Horányi Annabella – Kósáné dr. Ormai Vera (szerk.): *Nevelési tanácsadás elmélete és gyakorlata*. Szöveggyűjtemény I-II. Tankönyvkiadó, Budapest, 644-664. o.
- P. Liebermann Lucy (1964): *A nevelési tanácsadás problémái hazánkban*. Magyar Pszichológiai Szemle, 4. sz. 17-24. o.
- Szakács Katalin (2008): *40 éves a nevelési tanácsadó*. Budapesti Nevelő. A Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Intézet szakmai folyóirata. XLIV. évf., 4. sz. 85-95. o.
- Torda Ágnes – Nagyné Réz Ilona (2015): *Alapprotokoll a pedagógiai szakszolgálati tevékenységekhez*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft, Budapest.
- Törzsök Károlyné (2006): *Szakszolgálatok és szakmai szolgáltatások a többcélú kistérségi társulásokban*. Új Pedagógiai Szemle, 56. évf., 5. sz. 45-62. o.
- Volentics Anna (1996): *Gyermekvédelem és reszocializáció*. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest.
- Volentics Anna (1987): *Ismeretek a pszichopedagógia köréből*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- 148/1972. (M.K. 19.) MM számú utasítás a nevelési tanácsadóról és működéséről. *Irányelvek a nevelési tanácsadó működéséhez*. In: Horányi Annabella – Kósáné dr. Ormai Vera (szerk., 1985): *Nevelési tanácsadás elmélete és gyakorlata*. Szöveggyűjtemény I-II. Tankönyvkiadó, Budapest, 665-671. o.
- 20/1987. (IX.8.) MM rendelet a nevelési tanácsadókról. In: Magyar Közlöny 1987/39. (IX.8.)

Internetes hivatkozások jegyzéke

- URL₁: http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar_Pszichológiai_Társaság
(Utolsó letöltés: 2019. 09. 08.)
- URL₂: 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300079.TV>
(Utolsó letöltés: 2019. 09. 08.)
- URL₃: 36/2005. (III. 1.) Korm. r. A többcélú kistérségi társulások megalakulásának 2005. évi ösztönzéséről és modellkísérletek támogatásáról.
<http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/2005/MK26.pdf>
(Utolsó letöltés: 2019. 09. 08.)
- URL₄: 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről.
http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=139880.338618
(Utolsó letöltés: 2019. 09. 08.)
- URL₅: 15/2013. (II. 26.) EMMI rendelet a pedagógiai szakszolgálati intézmények működéséről.
http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=159102.344594
(Utolsó letöltés: 2019. 09. 08.)